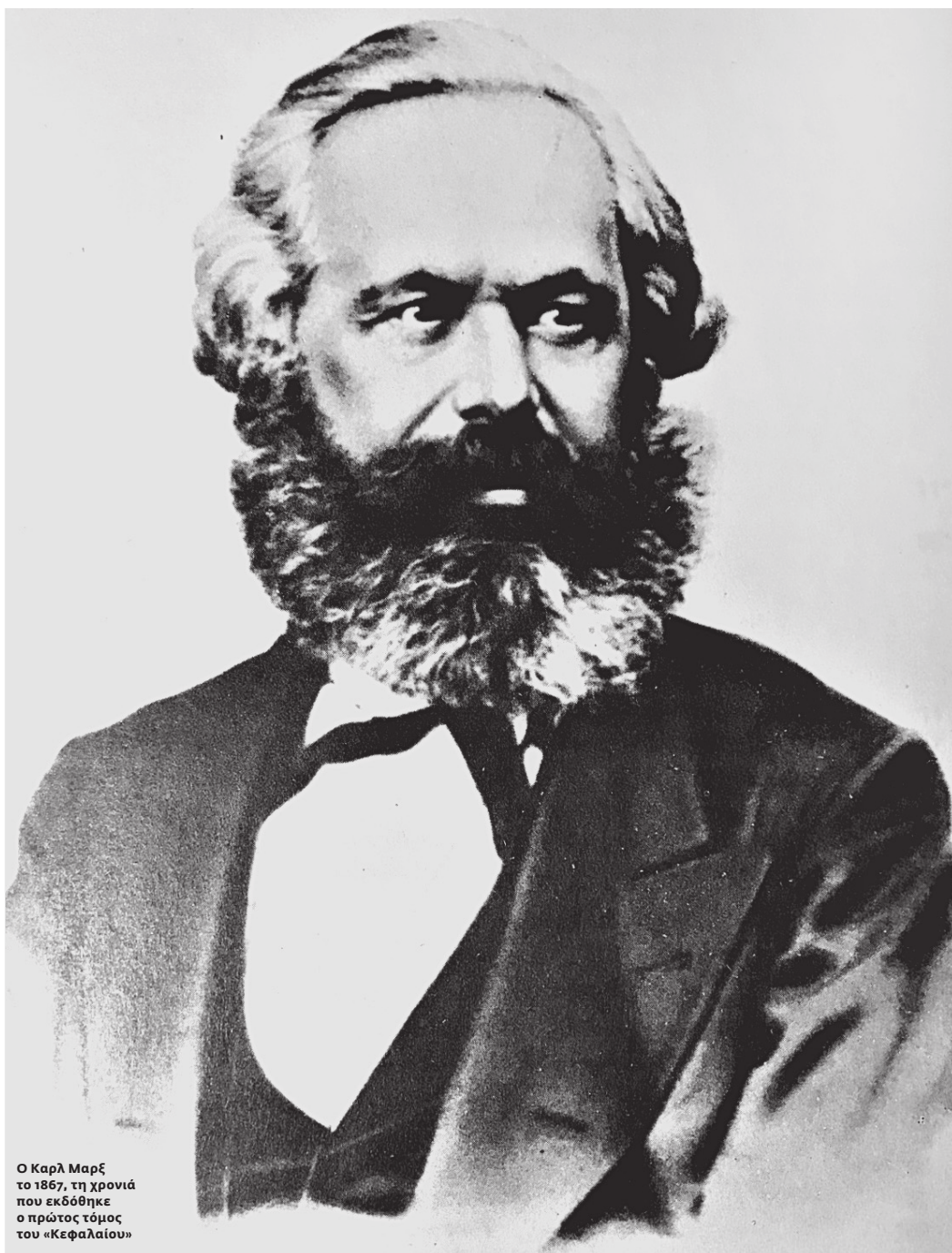

ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Καρλ Μαρξ «Το Κεφάλαιο»

150 χρόνια 1867-2017

Ο Καρλ Μαρξ το 1867, τη χρονιά που εκδόθηκε ο πρώτος τόμος του «Κεφαλαίου»

Επιμέλεια: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΨΑΡΡΑΣ

Συμπληρώνονται φέτος 150 χρόνια από την έκδοση του πρώτου τόμου του εμβληματικού έργου του Καρλ Μαρξ «Το Κεφάλαιο». Το πρώτο διεθνές επιστημονικό συνέδριο για το «Κεφάλαιο» διοργανώθηκε στην Αθήνα, το Σαββατοκύριακο 14-15 Ιανουαρίου, με συμμετοχή σημαντικών Ελλήνων και ξένων ερευνητών του μαρξικού έργου. Η ιδέα και η επιλογή των ομιλητών ανήκει στον καθηγητή του ΕΜΠ Πάνη Μηλιό, ο οποίος επί χρόνια μελετά το «Κεφάλαιο» μαζί με τους συνεργάτες του στο περιοδικό «Θέσεις». Στη διοργάνωση συνεργάστηκε η ομάδα των «Θέσεων» και το Παράρτημα Ελλάδας του «Ιδρύματος Ρόζα Λούξεμπουργκ». Το συνέδριο είχε εξαιρετική επιτυχία, όχι μόνο επειδή παρουσιάστηκαν σημαντικές και πρωτότυπες ανακοινώσεις, αλλά κυρίως επειδή προκάλεσε μεγάλο ενδιαφέρον και υπήρξε συμμετοχή εκατοντάδων ακροατών, ενώ και οι συζητήσεις που ακολούθησαν υπήρξαν ζωηρές και τα ερωτήματα που τέθηκαν σημαντικά. Το κλείσιμο του συνεδρίου στις 15 Ιανουαρίου συνέπεσε με τα 98 χρόνια από τη δολοφονία της Ρόζας Λούξεμπουργκ και του Καρλ Λίμπκνεχτ από τα Φράϊκορπς (Freikorps), τους προπομπούς των χιτλερικών Ταγμάτων Εφόδου. Στις σελίδες που ακολουθούν παρουσιάζουμε περιληπτικά τις βασικές εισηγήσεις. Σε λίγες μέρες θα αναρτηθούν στο διαδίκτυο τα βίντεο των ανακοινώσεων και οι συζητήσεις. Τα πρακτικά του συνεδρίου αναμένεται να εκδοθούν μέσα στο 2017.

Διοργανωτές συνεδρίου:
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ «ΘΕΣΕΙΣ»
ΙΔΡΥΜΑ ΡΟΖΑ ΛΟΥΞΕΜΠΟΥΡΓΚ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΗΛΙΟΣ

Το «Κεφάλαιο» γράφεται μέχρι σήμερα

Το «Κεφάλαιο» δεν είναι απλώς ένα βιβλίο. Στην ουσία πρόκειται για ένα ερευνητικό πρόγραμμα, το οποίο ξεκίνησε χωρίς να ολοκληρώσει ο Μαρξ και ουσιαστικά συνεχίζεται, λέει ο Γιάννης Μηλιός στη συνέντευξη που μας παραχώρησε.

● Τι μπορεί να μας πει σήμερα ένα κείμενο 150 χρόνων;

Το «Κεφάλαιο» συνιστά μια μεγάλη θεωρητική τομή στον χώρο των κοινωνικών επιστημών. Ορίζει ένα νέο θεωρητικό σύστημα εννοιών, με βάση το οποίο μπορούμε να αποκρυπτογραφήσουμε την κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα που μας περιβάλλει, τον καπιταλισμό. Τον κάθε καπιταλισμό και όχι απλώς εκείνον της Αγγλίας του 19ου αιώνα, στον οποίο έζησε ο Μαρξ. Διότι αντικείμενο του «Κεφαλαίου» είναι, όπως λέει ο συγγραφέας του, ο «ιδεατός μέσος όρος» του καπιταλιστικού συστήματος, οι αιτιώδεις σχέσεις που λειτουργούν πίσω από την επιφάνεια του κάθε καπιταλισμού.

Το «Κεφάλαιο» μας επιτρέπει να κατανοήσουμε, για παράδειγμα, ότι οι ταξικές σχέσεις εξουσίας που χαρακτηρίζουν το καπιταλιστικό σύστημα αποκτούν στο οικονομικό επίπεδο αναγκαστικά «πραγμάδνη» μορφή, δηλαδή εμφανίζονται ως χρήμα που παράγει περισσότερο χρήμα, ως ένα «πράγμα» που αποτιμά τα πάντα και αυτο-αυξάνεται, καθώς λειτουργεί ως κεφάλαιο. Επίσης ότι το πιστωτικό χρήμα είναι η πλέον δραστική και ευέλικτη μορφή χρήματος, ότι επομένως η χρηματοπιστωτική σφαίρα δεν συνιστά μια «παρασιτική» ή «κερδοσκοπική» απόφυση της «πραγματικής οικονομίας», αλλά αναγκαίο δομικό στοιχείο του καπιταλιστικού συστήματος. Ενός συστήματος που συστηματικά αναπαράγει τη συγκέντρωση πλούτου και εξουσίας σε λίγα χέρια, που παράλληλα βυθίζει περιοδικά την κοινωνία σε βαθιές κρίσεις, το κόστος των οποίων επιχειρεί πάντα να φορτώσει στις πλάτες της μισθωτής εργασίας και γενικότερα της κοινωνικής πλειοψηφίας.

Το βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων είναι για το κεφάλαιο «κόστος». Ενα «κόστος» που η συμπίεσή του προβάλλεται ως «αύξηση της ανταγωνιστικότητας».

● Γιατί δεν έχει αντικατασταθεί το «Κεφάλαιο»

λαιο» από μια πιο σύγχρονη θεωρητική εργασία;

Το «Κεφάλαιο» δεν είναι απλώς ένα βιβλίο. Στην ουσία πρόκειται για ένα ερευνητικό πρόγραμμα, το οποίο ξεκίνησε χωρίς να ολοκληρώσει ο Μαρξ και ουσιαστικά συνεχίζεται.

Αρκεί να σας πω τα εξής: ο Μαρξ ξεκίνησε το ερευνητικό του έργο το 1857. Το 1858 ολοκλήρωσε το πρώτο χειρόγραφο, που μετά τον θάνατό του κυκλοφόρησε με τον τίτλο Grundrisse. Μέχρι το 1865 είχε συγγράψει χειρόγραφα αρκετών χιλιάδων σελίδων (έχουν εκδοθεί στα γερμανικά σε 9 τόμους), μεταξύ των οποίων ήταν και η πρώτη γραφή των τριών τόμων του «Κεφαλαίου». Το 1867 εξέδωσε ο ίδιος τον πρώτο τόμο, τον οποίο αναθεώρησε στη δεύτερη έκδοση (1872), αλλά και στη γαλλική έκδοση (1872-75). Μέχρι τον θάνατό του (1883) δεν ολοκλήρωσε τους άλλους δύο τόμους του «Κεφαλαίου» (εκδόθηκαν με επιμέλεια του Ενγκελς το 1885-ο 2ος- και το 1894-ο 3ος). Εντούτοις, στο διάστημα 1876-1881 εργάστηκε εντατικά πάνω στον 2ο τόμο του «Κεφαλαίου», αφήνοντας επιπλέον 4 χειρόγραφα (τα χειρόγραφα V-VIII του 2ου τόμου). Στη γερμανική Συνολική Έκδοση του έργου των Μαρξ και Ενγκελς (MEGA) τα κείμενα που σχετίζονται με το «Κεφάλαιο» περιλαμβάνουν 23 τόμους!

Μόνο από αυτή την περιληπτική περιγραφή αντιλαμβάνεστε ότι ο Μαρξ αναμετρήθηκε με ένα συγγραφικό-ερευνητικό πρόγραμμα που έμεινε ανοιχτό για τους μετέπειτα μαρξιστές συγγραφείς.

Όλοι οι εισηγητές στο συνέδριο της Αθήνας είναι μαρξιστές θεωρητικοί που συμμετέχουν ενεργά σε αυτή τη «συνεχιζόμενη γραφή» του «Κεφαλαίου». Το ίδιο το συνέδριο με τις εισηγήσεις, τους σχολιασμούς και τη συζήτηση, όλα σε πολύ υψηλό επίπεδο, αποτέλεσε στιγμή αποσαφήνισης και διεύρυνσης του θεωρητικού πεδίου που εγκαινιάσε ο Μαρξ με το «Κεφάλαιο».

Πέραν τούτου το γεγονός ότι το εγχείρημα του

Γιάννης Μηλιός

Μαρξ συνιστούσε μια ριζική τομή με κάθε προηγούμενο θεωρητικό πλαίσιο (και πρώτα από όλα με την κλασική πολιτική οικονομία), αλλά και με τους κοινούς τόπους της κυρίαρχης ιδεολογίας, έδωσε στην παρέμβασή του ένα συγκροσιακό περιεχόμενο.

Επιπλέον, μέσα σε αυτόν τον τεράστιο όγκο δουλειάς που άφησε ως παρακαταθήκη, δεν είναι λίγες οι παλινδρομήσεις του Μαρξ στο πεδίο της κλασικής πολιτικής οικονομίας. Το έργο των μαρξιστών ερευνητών αλλά και των ριζοσπαστών αγωνιστών γίνεται επομένως ακόμα πιο δύσκολο.

● Πώς εξηγείται το μεγάλο ενδιαφέρον και τη συρροή κόσμου που το παρακολουθούσε;

Από το διήμερο του συνεδρίου πέρασαν συνολικά πάνω από 500 άτομα. Κάποιες στιγμές δεν μας χωρούσε η αίθουσα των 350 θέσεων στην «Αίγλη». Κι αυτά παρά το υψηλό θεωρητικό επίπεδο των εισηγήσεων και των σχολιασμών. Θεωρώ πως αυτό το ενδιαφέρον συνδέεται με τα εξής:

Αφενός όλο και περισσότεροι αριστεροί κόσμος συνειδητοποιεί ότι χωρίς θεωρία, χωρίς να αντιλαμβανόμαστε τους «μηχανισμούς» που κινούν τα πράγματα, δεν μπορούμε να είμαστε αποτελεσματικοί στις πρωτοβουλίες και τις δράσεις μας. Αυτή η τάση έγινε φανερή ιδίως μετά την παγκόσμια συστημική οικονομική κρίση του 2008.

Αφετέρου το αυξανόμενο ενδιαφέρον για τη θεωρία έχει να κάνει με το πολιτικό αδιέξοδο, από τη σκοπιά της Αριστεράς, στην παρούσα συγκυρία. Τη διάψευση δηλαδή της επαγγελίας ότι σύντομα θα δοθεί περιεχόμενο στο (ορθό βεβαίως) σύνθημα «ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός». Η επαγγελία αυτή, που συντηρήθηκε αρχικά σε κινηματικό επίπεδο με τις μεγάλες κινητοποιήσεις «ενάντια στη νεοφιλελεύθερη καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση» και με το κίνημα των «πλατειών», έλαβε αργότερα κοινοβουλευτική μορφή με την άνοδο του ΣΥΡΙΖΑ, για να αθετηθεί την επαύριο κιάλας του ηρωικού «όχι» στο δημοψήφισμα της 5.7.2015.

Ο αριστερός κόσμος αντιλαμβάνεται ότι απαιτείται η θεωρία, αν θέλουμε να έχουμε μια πολιτική που δεν θα προσαρμόζεται στο υπάρχον, αλλά θα αμφισβητεί και θα ανατρέπει τον κόσμο που ζούμε.

Το αυξανόμενο ενδιαφέρον για τη θεωρία έχει να κάνει με το πολιτικό αδιέξοδο, από τη σκοπιά της Αριστεράς, στην παρούσα συγκυρία. Τη διάψευση δηλαδή της επαγγελίας ότι σύντομα θα δοθεί περιεχόμενο στο (ορθό βεβαίως) σύνθημα «ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός»

Φωτογραφίες συνεδρίου: ΦΩΤΗΣ ΠΛΕΓΑΣ Γ.

ΜΙΧΑΕΛ ΧΑΪΝΡΙΧ

Οι νέες αναγνώσεις και τα νέα κείμενα

Το συνέδριο ξεκίνησε με την εισήγηση του Μίχαελ Χάινριχ (Michael Heinrich, καθηγητής στο Fachhochschule für Technik und Wirtschaft, Βερολίνο) και είχε τίτλο «Νέες αναγνώσεις και νέα κείμενα: Το "Κεφάλαιο" του Μαρξ μετά τη MEGA II». Με τη συντομογραφία αυτή (MEGA II) εννοείται η πρόσφατη σχολιασμένη κριτική έκδοση του συνολικού έργου των Μαρξ και Ενγκελς (Marx - Engels Gesamtausgabe II).

Ο καθηγητής Χάινριχ παρατήρησε ότι μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1960 το «Κεφάλαιο» του Μαρξ διαβαζόταν κυρίως ως «οικονομικό» κείμενο, σε αναφορά με την καθιερωμένη «εργασιακή θεωρία της αξίας», ως μια ερμηνεία των σχέσεων μεταξύ των τιμών, η οποία παρείχε μια βάση για τη θεωρία της εκμετάλλευσης.

Ως κύριο επίτευγμα της οικονομικής θεωρίας του Μαρξ αναφερόταν η θεωρία των κρίσεων και γενικότερα η απόδειξη για την ύπαρξη αυξανόμενων αντιφάσεων ανάμεσα στην ιδιωτική (καπιταλιστική) παραγωγή και την κοινωνική φύση της παραγωγικής διαδικασίας και των παραγωγικών δυνάμεων. Αυτές οι αντιφάσεις ήταν που οδηγούσαν, σύμφωνα με αυτές τις αναγνώσεις, στην αναπόφευκτη αντικατάσταση του καπιταλισμού από τον σοσιαλισμό. Αυτή την προσέγγιση υιοθετούν οι κλασικές συμβολές των Σουίτζι, Μικ και Μαντέλ (Paul Sweezy, 1910-2004, Ronald L. Meek, 1917-1978, Ernest Mandel 1923-1995).

Από τη δεκαετία του 1960 ξεκίνησαν νέες αναγνώσεις του «Κεφαλαίου» ή μάλλον κατέστησαν πλέον ορατές γιατί είχαν ξεκινήσει νωρίτερα. Πρόκειται για τη σχολή του Αλτουσέρ στη Γαλλία (Louis Althusser, 1918-1990), τον εργατισμό (operaismo) του Τρόντι στην Ιταλία (Mario Tronti, 1931), αλλά και αυτό που αργότερα ονομάστηκε Νέα Ανάγνωση του Μαρξ στη Γερμανία (Neue Marx-Lektüre), με εκπροσώπους τον Μπακχάους (Hans-Georg Backhaus, 1929) και τον Ράιχελτ (Helmut Reichelt, 1939). Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 ξεκίνησαν νέες αναγνώσεις του «Κεφαλαίου» και στον αγγλοσαξονικό χώρο, όπου σημαντικό ρόλο έπαιξε η μετάφραση των μελετών του Ρούμπιν για τη θεωρία της αξίας (Isaak Illich Rubin, 1886-1937). Στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και στη δεκαετία του 1980 εντοπίζουμε και ορισμένες απόπειρες νέας ανάγνωσης του «Κεφαλαίου» στην Ανατολική Γερμανία και τη Σοβιετική Ένωση, σε συνδυασμό με τη νέα έκδοση του έργου των Μαρξ και Ενγκελς.

Αναλύοντας τη γερμανική Νέα Ανάγνωση του Μαρξ, ο Μ. Χάινριχ σημείωσε ότι πρόκειται για μια αντιμετώπιση του «Κεφαλαίου» όχι ως «μαρξιστικής οικονομικής θεωρίας», αλλά ως κριτικής των βασικών κατηγοριών και προσεγγίσεων της οικονομικής θεωρίας. Στο επίπεδο των εννοιών, η παραδοσιακή μαρξιστική οικονομική θεωρία βρίσκεται πιο κοντά στις καθιερωμένες οικονομικές θεωρίες παρά στην κριτική τους. Γι' αυτόν τον λόγο η Νέα Ανάγνωση προϋποθέτει την κριτική και στην παραδοσιακή μαρξιστική οικονομική θεωρία.

Σύμφωνα με αυτή τη Νέα Ανάγνωση, η θεωρία της αξίας δεν αντιμετωπίζεται κυρίως ως ερμηνεία των σχέσεων μεταξύ των τιμών των εμπορευμάτων, αλλά ως η σχέση που συγκροτεί μια κοινωνία ιδιωτών παραγωγών. Από αυτή την προσέγγιση προκύπτουν δύο θέματα τα

Μίχαελ Χάινριχ

οποία έχουν αναχθεί σε κεντρικά ζητήματα, ενώ στο παρελθόν είχαν υποτιμηθεί: η ανάλυση του φετιχισμού (με κριτική των παραδοσιακών θεωριών της ιδεολογίας) και της αξιακής μορφής (με κριτική της μη χρηματικής αξιακής θεωρίας). Επίσης με βάση την ίδια ανάγνωση, η θεωρία του «Κεφαλαίου» δεν αντιμετωπίζεται απλώς ως μια θεωρία της εκμετάλλευσης, αλλά ως μια θεωρία ενός ιδιαίτερου κοινωνικού συστήματος απρόσωπης κυριαρχίας.

Η Νέα Ανάγνωση του Μαρξ έχει ήδη χρησιμοποιήσει εκτός από τους συνήθεις τρεις τόμους του «Κεφαλαίου» και άλλα κείμενα, όπως οι «Βασικές γραμμές της κριτικής της πολιτικής οικονομίας» («Grundrisse») ή το «Πα την κριτική της πολιτικής οικονομίας». Το «Κεφάλαιο» δεν θεωρήθηκε ως κάτι ολοκληρωμένο. Κατά συνέπεια απαιτεί προσεκτική ανάγνωση. Σύμφωνα με αυτή τη λογική, πρόκειται για ένα έργο

Η γερμανική Νέα Ανάγνωση του Μαρξ αντιμετωπίζει το «Κεφάλαιο» όχι ως «μαρξιστική οικονομική θεωρία», αλλά ως κριτική των βασικών κατηγοριών και προσεγγίσεων της οικονομικής θεωρίας

το οποίο χρειάζεται να «αναπτυχθεί» με τη βοήθεια και προγενέστερων γραπτών του Μαρξ, προκειμένου να εντοπιστεί και να ξεδιπλωθεί η «εσωτερική λογική» των επιχειρημάτων του.

Ο Μ. Χάινριχ συμμερίζεται αυτή τη Νέα Ανάγνωση, αλλά αρνείται ότι υπάρχει μια τελειωμένη θεωρία την οποία αρκεί απλώς να «ανασυγκροτήσουμε». Στο βιβλίο του «Επιστήμη της αξίας» («Wissenschaft vom Wert», Αμβούργο 1991) έδειξε ότι υπάρχουν αμφισημίες ήδη στις βασικές κατηγορίες του «Κεφαλαίου», οι οποίες προκαλούνται από τη διαστύρωση δύο διαφορετικών λόγων (μιας διπλής επιχειρηματολογίας). Από τη μια μεριά, ο Μαρξ επιχειρεί μια επιστημονική επανάσταση. Δεν αρκείται στην κριτική ορισμένων θεωριών, αλλά έρχεται σε ρήξη με το επιστημονικό πεδίο, στο οποίο εδράζονται αυτές οι θεωρίες (κι αυτό δεν είναι μόνο η επιστημολογική τομή μεταξύ ιδεολογίας και επιστήμης, στην οποία αναφερόταν ο Αλτουσέρ). Από την άλλη μεριά, ο Μαρξ δεν ξεπέρασε εντελώς το επιστημονικό πεδίο της κλασικής πολιτικής οικονομίας. Αυτοί οι δύο λόγοι τέμνονται μεταξύ τους και παράγουν ειδικά προβλήματα, όπως λ.χ. το περίφημο «πρόβλημα του μετασχηματισμού».

■ Σχολιάζοντας την παρέμβαση του Μ. Χάινριχ, ο **Δημήτρης Παπαφωτίου** από το Πανεπιστήμιο Πατρών αναφέρθηκε σε όψεις της εξέλιξης της αξιακής θεωρίας του Μαρξ από τα πρώτα βήματα ρήξης του με το ρικαρδιανό υπόδειγμα μέχρι την προβολή ενός νέου θεωρητικού συστήματος, το οποίο είναι διαφορετικό του ρικαρδιανού και το οποίο φαίνεται πιο ξεκάθαρα στη δεύτερη έκδοση του «Κεφαλαίου» (1872).

Σύμφωνα με τον Δ. Παπαφωτίου, η ανάλυση της αξιακής μορφής στο «Κεφάλαιο» δείχνει να προκύπτει από την απόφαση του Μαρξ να διαχωρίσει και να απομονώσει την πραγματική διαδικασία ανταλλαγής από τον πυρήνα της αξιακής θεωρίας. Ο διαχωρισμός αυτός οδηγεί στη θεωρία της αξιακής μορφής, της θεωρίας δηλαδή του κοινωνικού χαρακτήρα της εργασίας.

«Στην πραγματικότητα η αξιακή θεωρία του Μαρξ είναι μια θεωρία που βασίζεται στην ενότητα παραγωγής και ανταλλαγής. Η αξία δεν "δημιουργείται" στην παραγωγή. Δεν "δημιουργείται" στην ανταλλαγή. Η αξία είναι το αποτέλεσμα ενός "κοινωνικού μεταβολισμού" (όρος επίσης παραγνωρισμένος στις μεταφράσεις του "Κεφαλαίου", καθώς για πολύ καιρό αποδιδόταν ως "ανταλλαγή της ύλης") και σε μια μεταβολική διαδικασία δεν υπάρχει αρχή και τέλος, αίτιο και αποτέλεσμα, δεν υπάρχει "φάση" της μεταβολικής διαδικασίας που προηγείται και "φάση" της που έπεται. Παραγωγή και ανταλλαγή επενεργούν ταυτόχρονα και συνθέτουν τις "αξιακές ιδιότητες" της κοινωνικής αναπαραγωγής στον καπιταλισμό».

Σπύρος Λαπατσιώρας,
Σίσσυ Βελισσαρίου,
Χρήστος Βαλλιάνος,
Δημήτρης
Σωτηρόπουλος

ΣΠ. ΛΑΠΑΤΣΙΩΡΑΣ – Δ. ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ

Το χρήμα στον Μαρξ

Η ανακοίνωση του Σπύρου Λαπατσιώρα (Πανεπιστήμιο Κρήτης) και του Δημήτρη Σωτηρόπουλου (The Open University, UK) είχε τίτλο «Το χρήμα στον Μαρξ: από την ανάλυση της αξιακής μορφής στην κατανόηση της σύγχρονης κρίσης». Οι ομιλητές ανέλυσαν στην αρχή την αλυσίδα των κατηγοριών που απασχόλησε τον Μαρξ στο «Κεφάλαιο»: εμπόρευμα, χρήμα, χρήμα ως χρήμα, κεφάλαιο, κεφάλαιο ως χρήμα, χρήμα ως κεφάλαιο και τελικά κεφάλαιο ως κεφάλαιο που γίνεται εμπόρευμα.

Η ανάλυση της μορφής της αξίας και η μορφή του εμπορεύματος και του χρήματος αποτελούν θεμελιωτικές έννοιες για την κατανόηση της κεφαλαιακής σχέσης και της μορφής-κεφάλαιο. Σε αυτή την ανάλυση ενέχεται μία έννοια της διακινδύνευσης (risk). Η κατανόηση του συνολικού κύκλου του κεφαλαίου μέσω των μορφών χρήμα και εμπόρευμα προσφέρει μια νέα προοπτική για την κατανόηση του χρηματοπιστωτικού συστήματος και του σύγχρονου καπιταλισμού.

Αφορμή για την ανάλυση αυτή μπορεί να αποτελέσει μια υποσημείωση του ίδιου του Μαρξ: «Μια από τις βασικές ελλείψεις της κλασικής πολιτικής οικονομίας είναι ότι δεν κατάφερε ποτέ από την ανάλυση του εμπορεύματος και ειδικότερα της αξίας του εμπορεύματος να βρει τη μορφή εκείνη της αξίας που τη μετατρέπει ακριβώς σε ανταλλακτική αξία. Ισα ίσα οι καλύτεροι εκπρόσωποί της, όπως ο Α. Σμιθ και ο Ρικάρντο, πραγματεύονται τη μορφή της αξίας σαν κάτι τελείως αδιάφορο ή σαν κάτι εξωτερικό για την ίδια τη φύση του εμπορεύματος. Η αιτία γι' αυτό δεν βρίσκεται μόνο στο ότι την προσοχή τους απορροφά ολόκληρη η ανάλυση του μεγέθους της αξίας. Η αιτία βρίσκεται βαθύτερα. [...] Αυτό προβάλλει χτυπητά λ.χ. όταν πραγματεύονται το τραπεζικό σύστημα, όπου δεν τα βγάζουν πια πέρα με τους συνηθισμένους ορισμούς του χρήματος» (Μαρξ, «Το Κεφάλαιο», τ. 1, σ. 94, υπ. 32).

Σύμφωνα με τους Λαπατσιώρα-Σωτηρόπουλο, «η ανάλυση της εμπορευματικής και χρηματικής μορφής στο «Κεφάλαιο» ταξινομείται σε δύο μείζονα θεωρητικά νήματα:

α) την ανάλυση της θεωρητικής δομής της ανταλλαγής, δηλαδή της αξίας ως κοινωνικής σχέσης (1ο κεφάλαιο, του εμπορεύματος)
β) τον εμπλουτισμό της με μία πρακτική (2ο κεφάλαιο, της ανταλλαγής), δηλαδή με τους όρους κάτω από τους οποίους εγκαθιδρύεται η αξία ως κοινωνική σχέση».

Προκειμένου να παρουσιάσουν τη θέση τους οι ομιλητές φρόντισαν να περιγράψουν βασικά γεγονότα της συγκυρίας που έζησε ο Μαρξ και τα οποία εξηγούν τις πηγές της θεωρητικής του έμπνευσης, με πιο χαρακτηριστική τη διαφοροποίηση του χαρτοφυλακίου των Βρετανών ομολογιούχων από τη δεκαετία του 1860, καθώς και την άντληση των κεφαλαίων των μετοχικών εταιρειών της εποχής σε μεγάλο βαθμό από μισθωτούς εργάτες.

Η κριτική επεξεργασία του Μαρξ οδηγεί σε δύο θέσεις:

1. Η κλασική εργασιακή διάσταση δεν ισχύει. Οι έννοιες αξία και αφηρημένη εργασία ακυρώνουν τον καθορισμό της ανταλλακτικής αξίας από την ποσότητα (εμπειρικής απτής και συνεπώς συγκεκριμένης) εργασίας που έχει δαπανηθεί γι' αυτό.
2. Δεν υφίσταται επίσης η θεμελίωση παράστασης της ανταλλαγής όπως την αναπαριστά η κλασική πολιτική οικονομία: Ε-Ε (Εμπόρευμα - Εμπόρευμα). Η ανταλλαγή προϋποθέτει αναγκαία τις μορφές του εμπορεύματος που δυναμικά φέρει μία τιμή Ε-Χ (Εμπόρευμα - Χρήμα) και του χρήματος που λειτουργεί ως γενικό ισοδύναμο Χ-Ε (Χρήμα - Εμπόρευμα).

Το τελικό συμπέρασμα των ομιλητών περιστράφηκε γύρω από τη δυναμική του σύγχρονου καπιταλισμού:

«Η ειδοποιός διαφορά του καπιταλισμού είναι ότι η διαδικασία παραγωγής υπερπροϊόντος παίρνει τη μορφή του χρήματος που παράγει περισσότερο χρήμα. Ετσι, ο καπιταλισμός αποτελεί «ένα σύστημα παραγωγής στο οποίο όλη η συνοχή της διαδικασίας αναπαραγωγής στηρίζεται στην πίστη» («Κεφάλαιο», τ. 3, σ. 617) και (η απάντηση) «στο ανούσιο ερώτημα, αν η κεφαλαιοκρατική παραγωγή στη σημερινή της έκταση θα ήταν δυνατή χωρίς το πιστωτικό σύστημα... είναι φανερό ότι δεν θα ήταν δυνατή» («Κεφάλαιο», τ. 2, σ. 346). Σημαντική συνιστώσα της σύγχρονης εξέλιξης της χρηματοπιστωτικής σφαίρας είναι η ανάπτυξη των χρηματοπιστωτικών παραγώγων, που αποτελούν

μορφές παράστασης του κεφαλαίου οι οποίες αναδύονται «φυσικά» από τη λειτουργία του κεφαλαίου. Μέσω των χρηματοπιστωτικών παραγώγων «αναμειγνύονται», συνδέονται και «συγκρίνονται» οι αποδόσεις των κάθε είδους χρηματοπιστωτικών τίτλων σε διεθνές επίπεδο, ο διεθνής κεφαλαιακός ανταγωνισμός οξύνεται, και αντίστοιχα εντείνεται η διεθνής κινητικότητα του κεφαλαίου και η πίεση που ασκείται πάνω στην εργασία για αυξημένη «διεθνή ανταγωνιστικότητα». Μπορεί να υποστηριχθεί η θέση ότι οι πολιτικές που ακολουθούνται στην Ευρώπη δεν αφορούν έναν «πόλεμο εθνών» ή την κυριαρχία ενός κράτους στα άλλα, αλλά την οργάνωση της πειθαρχίας σε μια μορφή οργάνωσης της κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης και αναπαραγωγής, την οποία η συμμετοχή στη ζώνη του ευρώ μέχρι το 2008 ανέστειλε, εφόσον έδινε τη δυνατότητα διαφυγής από τις πειθαρχίες των «αγορών».

■ Ο **Χρήστος Βαλλιάνος** (δρ Φυσικών Επιστημών) υπέδειξε κάποια από τα ορόσημα της προβληματικής που στηρίζει την ανάλυση του χρήματος από τον Μαρξ:

1. Πρέπει να εντοπιστούν οι αμφιταλαντεύσεις του ίδιου του Μαρξ που έχουν ως αποτέλεσμα η χρηματική θεωρία της αξίας και του κεφαλαίου και η συστηματική κριτική της κλασικής πολιτικής οικονομίας να συνυπάρχουν (κυρίως σε κάποια κεφάλαια του 3ου τόμου) με μια εξελιγμένη παραλλαγή της ρικαρδιανής θεωρίας της αξίας ως δαπανώμενης εργασίας.

2. Πρέπει να αποφευχθεί ιστορικιστική ανάγνωση των αναλύσεων του «Κεφαλαίου», μια παρερμηνεία σύμφωνα με την οποία τα σχήματα της κύκλωσης του κεφαλαίου που περιγράφει ο Μαρξ στον 2ο τόμο παριστούν τρεις ιδιαίτερες μερίδες της καπιταλιστικής τάξης (τη βιομηχανική ή παραγωγική, την εμπορική και τη χρηματοπιστωτική), τρία ιδιαίτερα συνεκτικά και αυτοτελή κοινωνικά υποκείμενα, με ιδιαίτερα συμφέροντα και ιδιαίτερη οικονομική «λογική», που βρίσκονται σε αντιπαράθεση μεταξύ τους.

3. Η εμπορευματοποίηση των τίτλων ιδιοκτησίας υπό τη μορφή «πλασματικού κεφαλαίου» περιλαμβάνει την «εμπορευματοποίηση του κινδύνου» που συναντάμε στις αγορές των χρηματιστηριακών παραγώγων.

4. Η όποια «διόγκωση» της χρηματοπιστωτικής σφαίρας στην περίοδο της νεοφιλελεύθερης διαχείρισης δεν πρέπει να προσεγγίζεται ως ένα νοσηρό φαινόμενο-παράγωγο της υποχώρησης των νεοφιλελεύθερων κυβερνήσεων απέναντι στις πιέσεις για απορρύθμιση της χρηματοπιστωτικής αγοράς- αλλά μάλλον σαν μια εξέλιξη συνυφασμένη με την ίδια την ανάπτυξη της κεφαλαιακής σχέσης.

Η κατανόηση του συνολικού κύκλου του κεφαλαίου μέσω των μορφών χρήμα και εμπόρευμα προσφέρει μια νέα προοπτική για την κατανόηση του χρηματοπιστωτικού συστήματος και του σύγχρονου καπιταλισμού

ΜΑΪΚΛ ΛΙΜΠΟΒΙΤΣ

Το Δεύτερο Προϊόν στο «Κεφάλαιο»

Στην τρίτη ανακοίνωση της πρώτης μέρας του συνεδρίου ο Μάικλ Λίμποβιτς (Michael Lebowitz, Simon Fraser University, Βανκούβερ) μίλησε με θέμα «Αν δεν κατανοήσουμε το Δεύτερο Προϊόν, δεν θα έχουμε κατανοήσει τίποτα για το "Κεφάλαιο"». Ο ομιλητής ανέπτυξε μια σκέψη, την οποία διερεύνησε για πρώτη φορά πριν από 30 χρόνια στο βιβλίο του «Πέρα από το Κεφάλαιο: η πολιτική οικονομία του Μαρξ για την εργατική τάξη» («Beyond Capital: Marx's Political Economy of the Working Class») και αναφέρεται σε μια μονομέρεια του «Κεφαλαίου».

Εκινώντας από τη «Φαινομενολογία» του Χέγκελ, ο Μ. Λίμποβιτς σημείωσε ότι ο Μαρξ γνώριζε πως κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα δημιουργεί ένα διπλό προϊόν, που είναι η αλλαγή στις υλικές συνθήκες και η αλλαγή στα ανθρώπινα όντα. Δυστυχώς, όμως, για πολλούς από τους μαθητές και αναλυτές του Μαρξ δεν υπάρχει παρά μόνο το πρώτο προϊόν. Το δεύτερο, δηλαδή η αλλαγή στο υποκείμενο της εργασίας, αγνοείται.

Οι πολιτικές συνέπειες αυτής της τυφλότητας είναι παντού ορατές: στις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού», όπου η απουσία αυτοκυβέρνησης και αυτοδιαχείρισης παράγγαγε μια εργατική τάξη δίχως την ικανότητα ούτε της διάθεσης να προληφθεί η παλιννόρθωση του καπιταλισμού, αλλά και στους Σοσιαλδημοκράτες που ήταν πεισμένοι ότι υπερέχουν σε εξυπηνάδα από το κεφάλαιο και χρησιμοποιούσαν τη δύναμη της εργατικής τάξης μόνο ως μια απειλή στις διαπραγματεύσεις τους, πάντα όμως εντός του συστήματος. Αλλά και τα πολιτικά κόμματα της Αριστεράς, αντί να αντιμετωπίζουν τα κοινωνικά κινήματα ως χώρους ανάπτυξης των ικανοτήτων της εργατικής τάξης, τα βλέπουν μόνο ως πηγή άντλησης των πειθαρχημένων στελεχών τους.

Σύμφωνα με τον ομιλητή, παρά το γεγονός ότι κατά τη διαπραγμάτευση της εργάσιμης ημέρας ο Μαρξ μάς επιτρέπει να ακούσουμε «τη φωνή του εργάτη, που είχε βουβαθεί» («Κεφάλαιο» τ. 1ος, σ. 244), αυτό αποτελεί μια εξαίρεση στο «Κεφάλαιο».

Στο σημείο που αναλύεται ο προσδιορισμός των μισθών είναι απών αυτός ο «μακρόχρονος, περισσότερο συγκαλυμμένος εμφύλιος πόλεμος ανάμεσα στην τάξη των κεφαλαιοκρατών και στην εργατική τάξη» («Κεφάλαιο», σ. 313). Αντί να αντιμετωπίσει τους εργάτες ως υποκείμενο, αντί να αναλύσει τον ρόλο της πάλης των τάξεων επί των μισθών, το «Κεφάλαιο» υιοθετεί μια υπόθεση που κληρονόμησε από την κλασική πολιτική οικονομία, σύμφωνα με την οποία ο εργάτης αντιμετωπίζεται ως βουβό εργαλείο της παραγωγής.

Το ερώτημα είναι για ποιο λόγο ο Μαρξ, ενώ εισήγαγε την ανάλυση των εργατών ως υποκειμένων στο σημείο που πραγματεύεται την εργάσιμη μέρα, στα επόμενα κεφάλαια που αναφέρονται στην έννοια της σχετικής υπεραξίας αποσιώπησε τη φωνή των εργατών. Για ποιο λόγο σ' αυτό το σημείο δεν βασίστηκε στην ίδια «αντινομία, δίκαιο ενάντια σε δίκαιο» («Κεφάλαιο», σ. 246), αυτή την πάλη ανάμεσα στο συλλογικό κεφάλαιο και τη συλλογική εργασία που παράγει το κανονικό μέγεθος της εργάσιμης ημέρας; Ο Μ. Λίμποβιτς προτείνει ως απάντηση σ' αυτό το ερώτημα την άποψη ότι στο σημείο αυτό ο

Γιώργος Οικονομάκης, Δημήτρης Σωτηρόπουλος, Μάικλ Λίμποβιτς

Μαρξ εγκατέλειψε (ή μάλλον ανέβαλε) την κριτική του στην πολιτική οικονομία και υιοθέτησε τις προϋποθέσεις της και ειδικά την υπόθεση ενός δεδομένου ατομικού μισθού. Ετσι δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι οι παραγωγικές δυνάμεις θεωρούνται σ' αυτό το πλαίσιο ουδέτερες, όπως συνέβαινε και στον Ρικάρντο.

Σ' αυτήν την παράδοση, κάθε αύξηση στις παραγωγικές δυνάμεις θα έχει το ίδιο αποτέλεσμα, δηλαδή να φτηναίνουν τα εμπορεύματα και με το φτήνισμα των εμπορευμάτων φτηναίνει και ο ίδιος ο εργάτης («Κεφάλαιο», σ. 329-331). Αν παρουσιαζόταν από τον Μαρξ η σχετική υπεραξία ως εξαρτώμενη από την ταξική πάλη, η ανάλυση που ακολουθεί θα φώτιζε και την ανάγκη του κεφαλαίου να διαχωρίζει τους εργάτες, να διασπά την εργατική τάξη. Όταν προσθέσουμε την πλευρά των εργαζομένων που λείπει από το «Κεφάλαιο» αλλάζει η κατανόησή μας για το συνολικό ζήτημα.

Ο ομιλητής τόνισε τον τρόπο που η εξάρτηση του εργάτη από το κεφάλαιο αναπαράγεται υπό κανονικές συνθήκες στο πλαίσιο των υφιστάμενων σχέσεων και ως εκ τούτου επισήμανε την κρίσιμη σημασία να αντιμετωπιστεί η μυστικοποίηση του κεφαλαίου πάνω στην οποία εργάστηκε ο ίδιος ο Μαρξ («Κεφάλαιο», σ. 25-26), αλλά και η διαδικασία της πάλης, διά μέσου της οποίας οι εργάτες παράγουν τους εαυτούς τους ως υποκείμενα, ικανά να μεταβάλλουν τον κόσμο τους.

Για να τονίσει το κεντρικό σημείο της παρέμβασής του ο ομιλητής κατέληξε με την ίδια φράση της Γεωργίας Σάνδη, που χρησιμοποιεί ως δική του κατακλείδα στην «Αθλιότητα της Φιλοσοφίας» ο Μαρξ: «Αγώνας ή

θάνατος. Ματοκύλισμα ή αφανισμός. Ετσι ακαταμάχητο μπαίνει το ζήτημα».

■ Ο Γιώργος Οικονομάκης (Πανεπιστήμιο Πατρών) σχολίασε την εισήγηση επισημαίνοντας κυρίως τα σημεία στα οποία διαφωνεί. Σύμφωνα με τη δική του ανάλυση, η εργασιακή δύναμη πράγματι δεν (ανα)παράγεται σαν εμπόρευμα στην καπιταλιστική παραγωγή αλλά εκτός αυτής, ωστόσο το κεφάλαιο αναγκαστικά και άμεσα συνεισφέρει στην παραγωγή της, καθώς:

- πρώτον, αγοράζει ως μεταβλητό κεφάλαιο με τη μορφή χρηματικών μισθών εργασιακή δύναμη, και
- δεύτερον, παράγει τα εμπορεύματα που εισέρχονται στην κατανάλωση της εργατικής τάξης.

Αντίθετα από την εισήγηση, ο σχολιαστής θεωρεί ότι η ανάλυση του Μαρξ ενσωματώνει την ταξική πάλη αλλά στη βάση δομικών καθορισμών, σημειώνοντας ότι ο δεδομένος πραγματικός μισθός δεν αποτελεί μια θεωρητική αφαίρεση, αλλά εισάγει το ιστορικό στοιχείο, έστω και ελλειπτικά, σε μια ανάλυση που βασίζεται βέβαια στη θεωρητική αφαίρεση, όπως εκείνη του «Κεφαλαίου».

Η θεωρία των μισθών στον Μαρξ αποτελεί πρωτίστως μια θεωρία της εκμετάλλευσης της εργατικής τάξης από το κεφάλαιο. Στο πλαίσιο αυτής της θεωρίας ο σχολιαστής προτείνει να διακρίνουμε τρεις «κατηγορίες» μισθών, με διαφορετικές «χρονικότητες» και καθορισμούς, οι οποίες ωστόσο αλληλο-διαπλέκονται, και, σε κάθε περίπτωση, συναρθρώνονται με την ταξική πάλη: 1. Τον πραγματικό μισθό. 2. Την αξία της εργασιακής δύναμης. 3. Την τιμή της εργασιακής δύναμης στην αγορά.

Η αλλαγή στο υποκείμενο της εργασίας αγνοείται στο «Κεφάλαιο» σύμφωνα με τον Μάικλ Λίμποβιτς. Οι πολιτικές συνέπειες αυτής της τυφλότητας έγιναν ορατές τόσο στις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού», αλλά και στους Σοσιαλδημοκράτες

Νίκος Θεοχαράκης,
Ετιέν Μπαλιμπάρ,
Παναγιώτης Σωτήρης

ΕΤΙΕΝ ΜΠΑΛΙΜΠΑΡ

Ο καπιταλισμός του Μαρξ και ο δικός μας

Ο φιλόσοφος Ετιέν Μπαλιμπάρ (Etienne Balibar, Columbia University), αφού θύμισε τη συμμετοχή του πριν από 50 χρόνια στο πρόγραμμα της ομάδας του Αλτουσέρ «Να διαβάσουμε το «Κεφάλαιο»», ανέλυσε το είδος της ανάγνωσης του «Κεφαλαίου» που χρειαζόμαστε σήμερα προκειμένου να διατηρηθεί το νόημα της φράσης του Μαρξ ότι πρόκειται για μια «κριτική της πολιτικής οικονομίας».

Στο πρώτο μέρος της ανάλυσης, το οποίο ονόμασε «Επιστημολογία», ο εισηγητής επισήμανε το γεγονός ότι το «Κεφάλαιο» είναι ένα ανολοκλήρωτο έργο, όχι μόνο επειδή ο Μαρξ δεν ολοκλήρωσε το πρόγραμμα που είχε θέσει, αλλά και επειδή το κείμενό του οδηγεί σε αρκετές απορίες. Τις ασάφειες αυτές ο Μπαλιμπάρ τις εντοπίζει στην αμφισημία της «ιστορικής τάσης» που προκύπτει από τους «νόμους της καπιταλιστικής συσσώρευσης», όπως ορίζεται από τον Μαρξ με την εμβληματική διατύπωση «απαλλοτρίωση των απαλλοτριωτών», αλλά και στα επιστημολογικά εμπόδια που δυσκολεύουν τον Μαρξ να εντοπίσει τις ρίζες της δικής του αμηχανίας μπροστά στα συμπεράσματα ή τις προϋποθέσεις του επιχειρηματός του.

Στο δεύτερο μέρος, τη «Θεωρία», ο Μπαλιμπάρ αποπειράθηκε να γενικεύσει τη μαρξική έννοια της υπεραξίας (Mehrgwert), την οποία θεωρεί κεντρική στην «κριτική της πολιτικής οικονομίας».

Στο τρίτο μέρος, το οποίο ονόμασε «Ιστορία», ο Μπαλιμπάρ εισήγαγε την έννοια του «απόλυτου καπιταλισμού», σε αντιδιαστολή με τον «ιστορικό καπιταλισμό», προκειμένου να περιγράψει το κοινωνικό σύστημα που επικρατεί σε ποικίλες μορφές και διαφορετικούς βαθμούς σε όλο τον κόσμο. Το προτίμημα από τον «νεοφιλελευθερισμό», ο οποίος ανταποκρίνεται σε ένα λόγο με πολιτικές συνέπειες και όχι σε έναν κοινωνικό σχηματισμό ή δομή. Αυτή η ανάλυση απαιτεί την εννοιολογική διάκριση ανάμεσα στο «κεφάλαιο» και τον «καπιταλισμό» και κυρίως απαιτεί την επιστροφή στο ερώτημα για το επιστημολογικό εμπόδιο που δεν επέτρεψε στον Μαρξ να προχωρήσει από τη «λογική» στην «ιστορία».

Ο εισηγητής παραδέχτηκε ότι η παγκοσμιοποιημένη και η κυριαρχούμενη από το χρηματοπιστωτικό σύστημα οικονομία (με την κομμούρα

και τις πολιτικές της) δεν είναι ακόμα ένα στάδιο στην ανάπτυξη του ιστορικού καπιταλισμού, αλλά δεν παύει να είναι ο καπιταλισμός. Ως προς τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της σημερινής μορφής του καπιταλισμού, ο Μπαλιμπάρ σημειώνει καταρχάς ότι αυτός ο καπιταλισμός δεν είναι μια «προετοιμασία» (η πρόθεση) για κάποιο επερχόμενο σοσιαλισμό, αλλά στην πραγματικότητα ένα μετασοσιαλιστικό μόρφωμα, υπό την έννοια ότι η εξατομίκευση των οικονομικών παραγόντων (συμπεριλαμβανομένων των εργατών) αντιστοιχεί σε μια συστηματική αποδόμηση των «σοσιαλιστικών» θεσμών που προέκυψαν από τους ταξικούς αγώνες του 20ού αιώνα. Θα πρέπει να αρθρώσουμε σε μια ενιαία δομή τις καινοτομίες αυτού του «απόλυτου καπιταλισμού» (την προτίμηση για ρευστότητα σε συνδυασμό με τη διαρκή κινητικότητα του κεφαλαίου, κάτω από τις νέες μορφές παραγωγής, την καθολική εμπορευματοποίηση αγαθών και υπηρεσιών, την πραγματική υπαγωγή της κατανάλωσης καθώς και της παραγωγής στον καπιταλιστικό κύκλο, ειδικά διά μέσου της γενίκευσης της υπερχρέωσης ακόμα και των φτωχών, όχι μόνο των πλουσίων ή της μεσαίας τάξης).

Όλα αυτά δεν σημαίνουν ότι ο «απόλυτος» καπιταλισμός είναι ένας σταθερός σχηματισμός, ότι στερείται αντιφάσεων και ότι πρόκειται να διατηρηθεί επ' άπειρον. Αντιθέτως, το πιθανότερο είναι ότι πρόκειται για εξαιρετικά ασταθές ή και χαοτικό σύστημα, για διάφορους λόγους: την πλήρη εσωτερική της οικονομικής κερδοσκοπίας στην οργάνωση της παραγωγής και της κατανάλωσης, την άμεση υπαγωγή των πολιτικών δομών στην «ψευδοκυριαρχία» της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής αγοράς, τη σύμπτωση των διαδικασιών εμπορευματοποίησης με όλα τα είδη ακραίας βίας.

Καταλήγοντας ο Ε. Μπαλιμπάρ αναφέρθηκε στο εξαιρετικά πολύπλοκο ζήτημα της άρθρωσης αντιφάσεων και συγκρούσεων (ή ανταγωνισμού), η οποία, στον λόγο του Μαρξ, επίσης ορίζει την άρθρωση της κριτικής της πολιτικής οικονομίας και της «ταξικής πολιτικής» για τον μετασχηματισμό του κόσμου. Ξαναδιαβάζοντας το «Κεφάλαιο» διαπιστώνουμε τη δυσκολία του Μαρξ να βρει μία και μοναδική (ή συνθετική) διατύπωση προκειμένου να αρθρώσει «διαλεκτικά» αυτές τις δύο κατηγορίες, οι οποίες ωστόσο περιέχουν το κλειδί για την «επαναστατική» του δέσμευση ως θεωρητικού.

■ Ο διδάκτωρ Φιλοσοφίας Παναγιώτης Σωτήρης τόνισε ότι το «Κεφάλαιο» του Μαρξ είναι ένα «στέρεο θεμέλιο» για τη μαρξιστική θεωρία, ακριβώς επειδή είναι ανολοκλήρωτο, άνισο, αντιφατικό, γεμάτο μεταφυσικά και ιδεαλιστικά στοιχεία και γεμάτο από σημεία και συλλήψεις που στην πραγματικότητα απλώς δεν στέκουν.

Ως πρώτο από τα ανοιχτά ερωτήματα που αφήνει το «Κεφάλαιο», ο ομιλητής ανέφερε την ίδια την έννοια της εκμετάλλευσης. Κατά τη γνώμη του, το «Κεφάλαιο» δεν είναι ένα βιβλίο για την «οικονομία». Είναι ένα βιβλίο για τη βία που εγγράφεται στο κέντρο των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων, για τη διαρκή δραστηριότητα του ταξικού ανταγωνισμού, για τις πολλές ιστορίες αγώνων που οδήγησαν σε αυτό που μπορούμε να περιγράψουμε ως η «πραγματική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο» και τις πολλές αντιφάσεις και κρισιμικές τάσεις που κάνουν την αναπαραγωγή του εγγενώς ασταθούς. Πρέπει να δούμε την «εκμετάλλευση» με μια πολύ πιο ευρεία έννοια, ως ακριβώς τη διαβρωτική πλευρά της γενίκευσης της αξιακής μορφής και ως ικανότητα του κεφαλαίου να θέτει αξιώσεις και να οικειοποιείται με έναν επεκτατικό τρόπο όλες τις όψεις της κοινωνικής (και φυσικής) ζωής σε μια διαδικασία γενικευμένης εμπορευματοποίησης και αξιοποίησης.

Ακολουθώντας την πρόταση του Μπαλιμπάρ, ο σχολιαστής σημείωσε ότι στο «Κεφάλαιο» ο Μαρξ επιτελεί ένα είδος θεωρητικού βραχυκυκλώματος ανάμεσα στο οικονομικό και το πολιτικό και ότι αυτό είναι η ουσία της μαρξικής κριτικής της πολιτικής οικονομίας. Εδώ προκύπτει άλλο ένα κενό σημείο στο «Κεφάλαιο», αυτό που αναφέρεται στην ταξική πολιτική. Ο Μπαλιμπάρ έχει εξηγήσει αναλυτικά γιατί βρίσκει την εργασία στο «Κεφάλαιο» αλλά όχι το προλεταριάτο, που ήταν η βάση της πολιτικής στρατηγικής που αναδύθηκε από την επιστημολογική τομή του Μαρξ στα κείμενα μετά το 1845.

Ως προς τον «απόλυτο» καπιταλισμό, ο Π. Σωτήρης υποστήριξε ότι δεν σημαίνει απαραίτητα και έναν ολοκληρωτικό καπιταλισμό. Αυτή η νέα πραγματικότητα, παρ' όλες τις μορφές απαλλοτρίωσης των κοινών ή των πρακτικών που υποτίθεται ότι ήταν έξω από την αγορά, όσο απόλυτες και εάν φαντάζον στη δυναμική τους, εντούτοις αναπαράγει αντιφάσεις και όρια.

Ο καπιταλισμός σήμερα δεν είναι ένας σταθερός σχηματισμός, ούτε πρόκειται να διατηρηθεί επ' άπειρον. Πρόκειται για εξαιρετικά ασταθές ή και χαοτικό σύστημα, για διάφορους λόγους

MARTHA ΧΑΡΝΕΚΕΡ

Το «Κεφάλαιο» και η Λατινική Αμερική

Η γνωστή Χιλιανή συγγραφέας και ακτιβίστρια Μάρτα Χάρνεκερ (Marta Harneker, Memoria Popular Latinoamericana Havana) επιχείρησε να εξετάσει τις θέσεις του Μαρξ στο «Κεφάλαιο» κάτω από το φως των νέων κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών φαινομένων που παρουσιάζονται στη Λατινική Αμερική.

Η ομιλήτρια θύμισε ότι ο νεοφιλελευθερισμός εισήχθη για πρώτη φορά στη Λατινική Αμερική και μάλιστα στην πατρίδα της τη Χιλή με πειραματικό τρόπο, προτού εφαρμοστεί από τη Θάτσερ στη Βρετανία. Το αποτέλεσμα ήταν να βρεθούν οι χώρες της Λατινικής Αμερικής τις δεκαετίες του 1980 και του 1990 σε κατάσταση παρόμοια με εκείνη της προεπαναστατικής Ρωσίας στις αρχές του 20ού αιώνα. Σε κάθε χώρα βρέθηκαν τα λαϊκά κινήματα και όχι τα πολιτικά κόμματα στην πρώτη γραμμή της αντίστασης, ενώ διευρύνθηκε και το κοινωνικό υποκείμενο της εξέγερσης, κάτι που σημαίνει ότι δεν πρέπει να επιχειρείται μια μηχανιστική μεταφορά του «Κεφαλαίου» στις σημερινές συνθήκες.

Το πολιτικό τοπίο μεταβλήθηκε ριζικά με την εκλογή του Τσάβες στη Βενεζουέλα το 1998. Σε λίγα χρόνια εκλέχτηκαν προοδευτικοί ή αριστεροί πολιτικοί σε όλη σχεδόν την ευρύτερη περιοχή. Αλλά ταυτόχρονα υπήρξε η αντίδραση των ΗΠΑ, η οποία πέτυχε να αναχαιτίσει προσωρινά αυτό το ρεύμα. Νεοφιλελεύθερες κυβερνήσεις εγκαταστάθηκαν στην Αργεντινή και τη Βραζιλία, ενώ σταμάτησε και η πρόοδος της «μπολιβαριανής επανάστασης» στη Βενεζουέλα.

Η Χάρνεκερ επισημαίνει τον ιδιαίτερο ρόλο του Ούγκο Τσάβες, ο οποίος είχε την τόλμη να μιλήσει για τον «σοσιαλισμό του 21ου αιώνα», σε μια περίοδο που ο όρος «σοσιαλισμός» είχε δυσφημιστεί από τη σταλινική «παρέκκλιση» του μαρξισμού. Δεν δίστασε μάλιστα ο Τσάβες σε τηλεοπτική του ομιλία (11.6.2009) να παραπέμψει σε μια επιστολή του Ρώσου αναρχικού Κροπότκιν στον Λένιν, προκειμένου να τονίσει την ανάγκη της παρέμβασης του λαϊκού παράγοντα.

Σ' αυτή την πορεία αναδείχθηκαν πολλά ζητήματα που θέσε ο Μαρξ στο «Κεφάλαιο» και έχουν τύχει εσφαλμένης ερμηνείας, όπως το ότι ο σοσιαλισμός θα ξεκινήσει από την πιο αναπτυγμένη καπιταλιστική χώρα. Αλλά ο Μαρξ προέβλεπε ότι η επανάσταση θα ξεκινήσει από την Ανατολή (γράμμα στον Ζόργκε, 27.9.1877), διότι οι πολιτικές προϋποθέσεις υπερβαίνουν τις οικονομικές.

Το ζήτημα της μετάβασης στον σοσιαλισμό έχει ιδιαιτερότητες σε κάθε περιοχή και περίοδο και υπάρχουν δύο απαραίτητοι όροι: να ελέγχονται οι κρατικοί μηχανισμοί από επαναστατικά στελέχη που προτιμούνται να τους μετασχηματίσουν αλλά ταυτόχρονα να υπάρχει ένα οργανωμένο λαϊκό κίνημα που θα πιέζει

προς αυτόν τον μετασχηματισμό. Γι' αυτό κατά τη Χάρνεκερ ήταν σημαντικό που υπήρξε συνταγματική αλλαγή στη Βενεζουέλα, στον Ισημερινό και στη Βολιβία, αλλά και νέοι θεσμοί προς την κατεύθυνση αυτού του μετασχηματισμού.

Ξεκινώντας από τη θέση ότι η κοινωνική ιδιοκτησία δεν ταυτίζεται με την κρατική ιδιοκτησία, η ομιλήτρια ανέλυσε τους λόγους για τους οποίους απαιτείται ένας συμμετοχικός και όχι γραφειοκρατικός σχεδιασμός αυτών των νέων θεσμών, με απόδοση στους άμεσους παραγωγούς των τοπικών μέσων παραγωγής και εξασφάλιση της συλλογικής ιδιοκτησίας των εθνικών πλουτοπαραγωγικών πηγών (πετρέλαιο κ.λπ.).

Το δύσκολο καθήκον σ' αυτές τις συνθήκες είναι η εξασφάλιση του σεβασμού στη φύση, αλλά ταυτόχρονα να εξυπηρετείται ο στόχος για την εξάλειψη της φτώχειας. Ενα από τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του σοσιαλισμού του 21ου αιώνα είναι ότι δεν μπορεί να εφαρμοστεί από τα πάνω. Χρειάζεται να οικοδομηθεί από τον λαό. Εδώ ξανασυναντάμε τον Μαρξ, ο οποίος έγραφε ότι η εργασία όχι μόνο μετασχηματίζει τη φύση, αλλά την ίδια στιγμή μετασχηματίζει και το άτομο που την εκτελεί. Στο σημείο αυτό η Χάρνεκερ παρέπεμψε στις αναλύσεις του Μ. Λίμποβιτς για το «δευτερο προϊόν» και πρόσθεσε ότι η συμμετοχή σ' αυτόν τον συλλογικό σχεδιασμό εκπαιδεύει και πολιτικοποιεί τους εργαζόμενους με την πιο πλατιά έννοια των όρων. Οι εργαζόμενοι καθίστανται κύριοι της δικής τους μοίρας και της μοίρας των κοινοτήτων τους. Παύουν να εξαρτώνται από την ελεημοσύνη του κράτους. Αυτά όλα βέβαια είναι ακατανόητα για τους τεχνοκράτες που θεωρούν ότι αρκεί οι ίδιοι να είναι καθαροί και υποτιμούν τη σημασία της συμμετοχής του πληθυσμού στον σχεδιασμό της οικονομίας.

Κλείνοντας, η Μ. Χάρνεκερ επέμεινε ότι οι στόχοι παραμένουν οι ίδιοι με εκείνους που περιέγραψε ο Μαρξ στο «Κεφάλαιο», ειδικά όσον αφορά την ολόπλευρη ανάπτυξη του ανθρώπου, αλλά σε κάθε τόπο χρειάζεται να αναζητηθεί ένας πρωτότυπος δρόμος που να οδηγεί στο προσδοκώμενο αποτέλεσμα.

■ Ο Πέτρος Ψαρρέας από το ΕΜΠ, που σχολίασε την εισήγηση, επέμεινε στον ρόλο που μπορεί να παίξει το κράτος σε συνθήκες μετάβασης σε ένα νέο κοινωνικό σύστημα, απορρίπτοντας τις θέσεις εκείνων που το θεωρούν πρωταρχικό και αποκλειστικό μοχλό

Μάρτα Χάρνεκερ

Η μετάβαση στον σοσιαλισμό έχει ιδιαιτερότητες σε κάθε περίοδο και υπάρχουν δύο απαραίτητοι όροι: να ελέγχονται οι κρατικοί μηχανισμοί από επαναστατικά στελέχη και να υπάρχει ένα οργανωμένο λαϊκό κίνημα που θα πιέζει προς τον μετασχηματισμό

ανατροπής, «αλλά και συνάμα την κατάκτηση και ισχυροποίησή του ως στόχου (ικανή συνθήκη) καθαύτης της σοσιαλιστικής προοπτικής».

Σύμφωνα με τον ομιλήτη, δεν έχουν επιβεβαιωθεί ιστορικά οι θέσεις εκείνων που υποστήριξαν ότι αν αλλάξει ο συσχετισμός δυνάμεων, ακόμα και ο εκλογικός, μπορεί το κράτος να μετασχηματιστεί μέχρι του σημείου μιας σοσιαλιστικής κατεύθυνσης. Αντίθετα, ακόμα και εκεί που προηγήθηκαν επαναστατικές διαδικασίες, πολύ περισσότερο σε όλες τις άλλες περιπτώσεις, η ίδια η ύπαρξη του κράτους με οποιαδήποτε μορφή και μετασχηματισμούς διασφάλισε σε τελική ανάλυση, κατ' ελάχιστον (αλλά όχι μόνο), τη συνέχεια και την αναπαραγωγή των ταξικών σχέσεων παραγωγής και κατ' επέκταση της κεφαλαικής σχέσης. Απ' αυτή την άποψη είναι κρίσιμο για τον «σοσιαλισμό του 21ου αιώνα» το αν θα αναλάβει πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαδικασία του οποίου μετασχηματισμού ή ίδια η κοινωνία, δηλαδή οι υποτελείς τάξεις.

Σε αυτή την κατεύθυνση στις σημερινές συνθήκες και έπειτα από τρεις δεκαετίες κυριαρχίας του νεοφιλελευθερισμού, είναι σημαντικό να δοθεί κάθε έμφαση: α) σε διαδικασίες αυτοοργάνωσης από τα κάτω, β) στη συγκρότηση κινηματικών θεσμών και δομών αντίστασης και συμμετοχής, γ) σε δομές αλληλεγγύης, δ) στην ανασυγκρότηση του εργατικού κινήματος (ιδίαιτερα μετά την επέλαση του νεοφιλελευθερισμού και των ελαστικών μορφών εργασίας, αλλά και της κρίσης του παραδοσιακού ρεφορμισμού), ε) στην περαιτέρω ανάπτυξη κινήματων όπως το οικολογικό, το LGBDQ, το αντιφασιστικό, το μεταναστευτικό και το αντιπολεμικό.

51

15

Σοράγια Λουνάρντι, Μιχάλης Σκομβούλης, Δημήτρης Δημούλης, Μαρία Μαρκαντωνάτου

Σ. ΛΟΥΝΑΡΝΤΙ – Δ. ΔΗΜΟΥΛΗΣ

Ο νόμος του κεφαλαίου και το «Κεφάλαιο»

Η Σοράγια Λουνάρντι (Soraya Lunardi, Δημόσιο Πανεπιστήμιο Júlio de Mesquita Filho, Σάο Πάουλο) και ο Δημήτρης Δημούλης (Νομική Σχολή Fundação Getúlio Vargas, Σάο Πάουλο) ανέπτυξαν το θέμα «Ο νόμος του κεφαλαίου. Ανάλυση του ευρωπαϊκού νομικού συστήματος με βάση τις έννοιες του Das Kapital». Η παρέμβαση των ομιλητών συνοψίστηκε σε 6 θέσεις:

1. Το δίκαιο του κεφαλαίου εξυπηρετεί δομικά τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης. Αυτή η θέση δίνει την αφετηρία για αμφισβήτηση των δεξιών θέσεων περί δικαίου ως παράγοντα ασφάλειας, ειρήνης, δικαιοσύνης κ.λπ., αλλά και των αριστερών θέσεων περί δικαίου ως εγγυητικού μηχανισμού που εξασφαλίζει συμφέροντα των κυρίαρχων.
2. Δεν υπάρχει προϊόν ή διαδικασία που να είναι αμιγώς νομική, πολιτική ή οικονομική (λειτουργική αδιακρίσια). Μεταξύ αυτών των τριών στοιχείων δεν υπάρχει σχέση γραμμικής αιτιότητας (το Α καθορίζει το Β, η οικονομία το δίκαιο ή αντιστρόφως) ούτε εκφραστικής αιτιότητας (το όλο, ο καπιταλισμός, η κοινωνία καθορίζει το κάθε στοιχείο).
3. Το δίκαιο του καπιταλισμού είναι ενιαίο στο περιεχόμενο και στη λειτουργία. Υπάρχουν προφανώς ιδιαιτερότητες στα νομικά στοιχεία κάθε χώρας, αλλά αυτές οι διαφορές και ομαδοποιήσεις είναι τελείως δευτερεύουσες σε σχέση με την ενότητα στο βασικό περιεχόμενο και στην κοινωνική λειτουργία του δικαίου στον καπιταλισμό.
4. Η ελευθερία και ισότητα που επαγγέλλεται το δίκαιο δεν είναι ιδεολογία ούτε απάτη ούτε πρόγραμμα που καταρρέει στην πρώτη κρίση. Αποτελεί δομικό στοιχείο του δικαίου που δείχνει ότι είναι άνευ αντικειμένου οι καταγγελίες του καπιταλιστικού δικαίου ως υποκριτικού, ελευθεριοκτόνου κ.λπ.
5. Το δίκαιο ρυθμίζει (ορθότερα: θεσμίζει) τις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής την ίδια στιγμή που συγκαλύπτει την πραγματική δομή τους. Αφ' ενός αποκρύπτει την κοινωνική σημασία δράσεων (λ.χ. το μνημόνιο «εξυπηρετεί το δημόσιο συμφέρον»), αφ' ετέρου αποκρύπτει την επιλεκτικότητα (λ.χ. το να ριζώ βιομηχανικά απόβλητα στο ποτάμι είναι επιχειρηματική ελευθερία, το να ριζώ σκουπίδια στον κήπο του γείτονα είναι αδικία). Το να πουλάω σάπια φρούτα είναι απάτη, το να πουλάω τον δικό μου μετοχές είναι επίσης επιχειρηματική ελευθερία).

6. Το δίκαιο, δημιουργημένο και εφαρμοσμένο με κρατική δράση, είναι μηχανισμός παραγωγής νόμιμης εξουσίας, κοινωνικής συναίνεσης και ειρήνευσης, με σκοπό την όσο το δυνατόν πιο ανέξοδη και ευχερή επιβολή των αστικών συμφερόντων.

Οι αναλύσεις του «Κεφαλαίου» για τη βιαιότητα της πρωταρχικής συσσώρευσης και η ως σήμερα καταγγελία του δικαίου στον καπιταλισμό ως μηχανισμού βίας και αδικίας, βασανισμού των κρατούμενων, καταπίεσης των φτωχών κ.λπ. είναι περιγραφικά ορθές, αλλά δεν αποδίδουν τον σκοπό και τη λειτουργία του δικαίου.

Προκειμένου να αναδειχθούν η ισχύς των θέσεων αυτών και η επικαιρότητα των θέσεων του Μαρξ για το δίκαιο, οι ομιλητές ανέλυσαν παραδείγματα από την πρόσφατη νομολογία για την ευρωπαϊκή κρίση, όπως προκύπτει από αποφάσεις ανωτέρων δικαστηρίων στην Πορτογαλία, την Ιταλία, την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση που κλήθηκαν να κρίνουν επί της συνταγματικότητας των μνημονιακών ρυθμίσεων.

Αναλύοντας αυτές τις αποφάσεις, οι ομιλητές επισήμαναν ότι βάση των νομικών ιδεολογιών και πρακτικών είναι η υποτιθέμενη δικαστική ανεξαρτησία. Πρόκειται για κάτι αδιανόητο από εννοιολογική άποψη:

– Εάν εννοήσουμε ότι ο δικαστής απλά εφαρμόζει τον νόμο, τότε είναι απόλυτα εξαρτημένος από το δίκαιο του κεφαλαίου.

– Εάν εννοήσουμε ότι εφαρμόζει ό,τι ο ίδιος θεωρεί δίκαιο, ανεξαρτήτως νόμων, αυτό δεν επιβεβαιώνεται στην πράξη και πάντως θα έδειχνε την εξάρτησή του από ένα εναλλακτικό πρόγραμμα κοινωνικής ρύθμισης.

Στις «συνθησιμένες» υποθέσεις (easy cases), ο δικαστής απλά εφαρμόζει τη νομική πρόβλεψη.

Στις «δύσκολες» υποθέσεις (hard cases), όπως οι σχετιζόμενες με την ευρωπαϊκή κρίση, τα δικαστήρια χρησιμοποιούν αόριστες έννοιες (αναλογικότητα, ισότητα, κατάσταση ανάγκης, κρίση,

επιείκεια, αλληλεγγύη κ.λπ.), που από τη φύση τους επιτρέπουν να δικαιολογηθεί οποιαδήποτε απόφαση.

Σε αυτές τις υποθέσεις τα δικαστήρια αποφασίζουν με βάση το λεγόμενο «γενικό συμφέρον», δηλαδή «την οικονομία», δηλαδή το γενικό κεφαλαιακό συμφέρον. Σε λίγες περιπτώσεις ασκούν ήπια κριτική ή ακυρώνουν ορισμένες αποφάσεις των άλλων εξουσιών, αλλά εν γένει εννοούν ως δίκαιο ό,τι αποφασίζει το σύμπλεγμα νομοθετών και εκτελεστικής εξουσίας.

Παρά τις μεγαλοστομίες και τις πάμπολλες φιλοσοφικές θεωρήσεις περί ιδιαιτερότητας της δικαστικής εξουσίας, η ανάλυση της δικαστικής δραστηριότητας δείχνει ότι πρόκειται σε μεγάλο βαθμό για ενεργούμενα, τα οποία ακολουθούν τις άνωθεν προσταγές.

■ **Ο Μιχάλης Σκομβούλης** (Πάντειο Πανεπιστήμιο), σχολιάζοντας την εισήγηση, έθεσε τρία θεωρητικά ζητήματα.

Το πρώτο αφορούσε τη διαφοροποίηση και την ενότητα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Εδώ ο ομιλητής εντόπισε μια ενδεχόμενη αντίφαση στη θέση των εισηγητών περί μιας λειτουργικής αδιακρίσιας με την ταυτόχρονη προσπάθειά τους να ριζοσπαστικοποιήσουν την αδυναμία έλευσης του καθορισμού σε τελική ανάλυση στον Αλτουσέρ, υιοθετώντας νομιναλιστικού τύπου θέσεις για την καθοριστικότητα στον καπιταλισμό. Σύμφωνα με τη δική του θέση, όσο ανεξάρτητη μπορεί να είναι η λειτουργία της Δικαιοσύνης, σε τελική ανάλυση –υπό την έννοια των ορίων των μορφών της– θα είναι πάντοτε μια καπιταλιστική Δικαιοσύνη.

Το δεύτερο σημείο αφορούσε την ιδεολογία και τη σχέση της με τον φετιχισμό στο εσωτερικό του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Η θεώρηση του νόμου μάς στρέφει αυθόρμητα προς μια μορφική θεώρηση της ιδεολογίας, απ' ό,τι οι φαινομενικά πιο άμεσα κοινωνικές και πολιτικές εκφράσεις. Οντως το δίκαιο, ίσως η λιγότερο κοινωνική από τις κοινωνικές επιστήμες, αποτελεί μια ιδιαίτερη πρόκληση ως προς τη σύνδεσή του με το κεφάλαιο. Η πρόκληση που θέτουν οι καθολικές κατηγορίες του δικαίου είναι μια ευκαιρία ώστε να αντιληφθούμε με μεγαλύτερη σαφήνεια την οντολογική μορφική μέτρα γένεσης της ιδεολογίας στον καπιταλισμό.

Το τρίτο σημείο αναφερόταν στην ενδογενή παρουσία της έννοιας του νόμου στο «Κεφάλαιο» και πώς αυτή θα μπορούσε να συσχετιστεί με το δίκαιο, με αντιπαραβολή των αναλύσεων του τρίτου και του πρώτου τόμου του έργου.

Το δίκαιο, κατά τον ομιλητή, ως σύστημα παραγωγής νομικών ρυθμίσεων είναι η κατ' εξοχήν κοινωνική σφαίρα παραγωγής θεσμών σταθεροποίησης των τάσεων του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

Οι αναλύσεις για τη βιαιότητα της πρωταρχικής συσσώρευσης και η καταγγελία του δικαίου στον καπιταλισμό ως μηχανισμού βίας και αδικίας, βασανισμού των κρατούμενων, καταπίεσης των φτωχών κ.λπ. είναι περιγραφικά ορθές, αλλά δεν αποδίδουν τον σκοπό και τη λειτουργία του δικαίου

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΗΛΙΟΣ

Ο καπιταλισμός ως κοινωνικό σύστημα και η προέλευσή του

Κλείνοντας το συνέδριο, ο καθηγητής του ΕΜΠ Γιάννης Μηλιός μίλησε για τον «Καπιταλισμό ως κοινωνικό σύστημα και την προέλευσή του». Η ομιλία του βασίστηκε σε μια ευρύτερη μελέτη, η οποία πρόκειται να εκδοθεί προσεχώς από τον βρετανικό εκδοτικό οίκο Routledge.

Σύμφωνα με την εισήγηση, το ζήτημα των απαρχών ή της προέλευσης του καπιταλισμού είναι καίριο για την κατανόηση των κοινωνικών μορφών που μας περιβάλλουν. Ταυτόχρονα αποτελεί σημείο αποκλίσεων και διαφωνιών μεταξύ των διαφορετικών μαρξιστικών θεωρητικών προσεγγίσεων.

Στο «Κεφάλαιο» εισάγεται μια λογική πολλαπλών ταξικών αντιθέσεων και κοινωνικών μορφών, που σε μια συγκεκριμένη ιστορική στιγμή οδηγεί στην κυριαρχία του καπιταλισμού, ως «συνάντησης» του «κατόχου χρήματος» και του προλετάριου.

Σύμφωνα με μια παλαιότερη προσέγγιση του Μαρξ, την οποία συναντάμε και στην «Εισαγωγή» στην Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας του 1859, «η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων» έρχεται «σε σύγκρουση με τις υφιστάμενες παραγωγικές σχέσεις» οι οποίες «μετατρέπονται σε δεσμά τους» με συνέπεια την «επαναστατικοποίηση-αλλαγή» των παραγωγικών σχέσεων. Εδώ έχουμε μια προβληματική που περιέχει μία και μοναδική αντίφαση μεταξύ παραγωγικών δυνάμεων και παραγωγικών σχέσεων (που ενίοτε ταυτίζεται με τη σύγκρουση των εκάστοτε κύριων τάξεων εκμεταλλευτών-εκμεταλλεζόμενων).

Στο «Κεφάλαιο» εισάγεται μια νέα θεωρητική προβληματική, αυτή της πρωταρχικής συσσώρευσης. Συσσώρευση χρήματος κυρίως, αλλά και μέσω παραγωγής, που μετασχηματίζονται κατόπιν, σε μεταγενέστερο χρόνο, σε κεφάλαιο.

Σύμφωνα με τη νέα αυτή προβληματική της «πρωταρχικής συσσώρευσης», δημιουργήθηκαν μέσα στην ιστορική διαδικασία οι δύο «πόλοι» που σε μεταγενέστερο χρόνο συναρπάζουν τη θεμελιώδη κεφαλαιακή σχέση: ο κάτοχος χρήματος και ο «ελεύθερος» από προσωπικές εξαρτήσεις αλλά και μέσω παραγωγής εργαζόμενος (συνθήκη «διπλής ελευθερίας»).

Παρά το γεγονός ότι η διαδικασία αυτή χαρακτηρίζεται επίσης από λεηλασία και αρπαγή μορφών προκαπιταλιστικού πλούτου (που μετασχηματίζονται σε κεφάλαιο ή πλούτο που αντιστοιχεί στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής), το κρίσιμο χαρακτηριστικό της παραμένει πάντα η μετατροπή των εργαζομένων ή «περιφερόμενων» πληθυσμών σε μισθωτούς.

Προκειμένου να γίνει κατανοητή η ανάπτυξη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, ο Γ. Μηλιός ανέλυσε την ύπαρξη ενός «αρχέγονου εμπορευματικού τρόπου παραγωγής» στο εσωτερικό προκαπιταλιστικών κοινωνιών που βασίζονταν στη δουλεία ή τη δουλοπαροικία. Αυτός ο αρχέγονος τρόπος παραγωγής δεν ήταν κυρίαρχος στις δουλοκτητικές κοινωνίες, ούτε ταυτίζεται με τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, διότι εκφράζει διαφορετικές σχέσεις

Γιάννης Μηλιός

εκμετάλλευσης, αλλά έπαιξε ιδιαίτερο ρόλο στη μετάβαση προς τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, χάρη σε ομοιότητες με αυτόν.

Όπως αναλύει ο Μαρξ στο «Κεφάλαιο», ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής αναδύεται ως κοινωνικό σύστημα μετασχηματίζοντας όλες τις κοινωνικές μορφές. Κύρια μορφή άμεσης οικονομικής σχέσης γίνεται η σχέση κεφαλαίου-μισθωτής εργασίας (αλλά όχι αναγκαστικά αριθμητικά πλειοψηφική), στην οποία υπάγονται όλες οι υβριδικές μορφές του συστήματος προαγοράς, η οικόσιτη βιομηχανία μεγάλης κλίμακας (cottage system) κ.λπ. Αλλά όχι μόνον αυτό. Η ανάπτυξη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής σε κοινωνικό σύστημα συνεπάγεται ταυτόχρονα τη συγκέντρωση των μέσων παραγωγής, την πλήρη κυριαρχία των χρηματικών σχέσεων στην οικονομία, τη χρηματοπιστωτική ύπαρξη του κεφαλαίου και επομένως τον κυριαρχικό-ρυθμιστικό ρόλο της χρηματοπιστωτικής σφαίρας από το ξεκίνημα ήδη της κυριαρχίας του καπιταλισμού, τη «συγκεφαλαίωση» των μεμονωμένων-ατομικών κεφαλαίων σε συνολικό κεφάλαιο (Gesamtkapital), τη διαμόρφωση του καπιταλιστικού κράτους με τα τυπικά θεμελιώδη χαρακτηριστικά του.

Ο εισηγητής ανέλυσε τα βασικά χαρακτηριστικά του καπιταλισμού ως κοινωνικού συστήματος, δηλαδή τη μισθωτή εργασία που έχει υπαχθεί στο κεφάλαιο μέσω της αγοράς εργασίας, τη συγκέντρωση των μέσων παραγωγής, το κεφάλαιο ως χρήμα που τίκτει χρήμα, τη χρηματοπιστωτική ύπαρξη του κεφαλαίου, τη συγκρότηση του «συνολικού κεφαλαίου» μέσω των κεφαλαιακών ανταγωνισμών.

Η δυσκολία της διάγνωσης όλων αυτών των φαινομένων οφείλεται στο γεγονός ότι ο καπιταλισμός ως κοινωνικό σύστημα συνεπάγεται τη δημιουργία μιας συγκεκριμένης κρατικής δομής και συγκεκριμένων μορφών απόκρυψης της ταξικής κυριαρχίας και των σχέσεων εκμετάλλευσης, δηλαδή της κυριαρχίας ιδεολογίας.

Με αναφορά στη συνοπτική παρουσίαση της θεωρίας του Μαρξ για τον καπιταλισμό, η πλειονότητα των μαρξιστών συγγραφέων αγνοεί στις περισσότερες περιπτώσεις τον δομικό ρόλο του χρήματος στο πλαίσιο της μαρξικής θεωρίας της αξίας, επιπλέον αγνοεί την ανάλυση για τη χρηματοπιστωτική ύπαρξη του κεφαλαίου, αλλά και τον δομικό ρόλο του κεφαλαιακού ανταγωνισμού για τη συγκρότηση των ατομικών κεφαλαίων σε συνολικό κοινωνικό κεφάλαιο. Δεν αναζητεί τις όψεις αυτές στη διαδικασία πρωταρχικής συσσώρευσης, δηλαδή της ανάπτυξης του καπιταλισμού ως κυρίαρχου κοινωνικού συστήματος.

Επιπλέον, σε ένα άλλο κρίσιμο ζήτημα της όλης ανάλυσης, αυτό του κατά πόσον οι υπηρεσίες και ιδίως η «κυκλοφορία» (το εμπόριο) αποτελούν παραγωγική δραστηριότητα (δραστηριότητα που παράγει υπεραξία), η πλειονότητα των μαρξιστών συγγραφέων υιοθετεί την «κλασική λογική» που έχει παρεισφρήσει σε ορισμένα από τα γραπτά του Μαρξ, σύμφωνα με την οποία «το εμπορικό κεφάλαιο δεν δημιουργεί ούτε αξία ούτε υπεραξία». Με άλλα λόγια, δεν λαμβάνει υπόψη τη ριζικά διαφορετική επιχειρηματολογία που διατυπώνεται επίσης στα έργα του Μαρξ, σύμφωνα με την οποία «στο μέτρο που η ίδια η κυκλοφορία δημιουργεί κόστος και απαιτεί υπερεργασία, εμφανίζεται η ίδια να περιλαμβάνεται στην παραγωγική διαδικασία».

Κατανοώντας τον καθοριστικό χαρακτήρα των όψεων αυτών της καπιταλιστικής εξουσίας ήδη από τις απαρχές του καπιταλισμού, θα μπορούσαμε να αντιληφθούμε τους σημερινούς μετασχηματισμούς τους ως όψη μιας κοινωνικής εξουσίας που διαρκώς μεταβάλλεται και ταυτόχρονα θα μένει πάντα ίδια, όσο τα επαναστατικά κινήματα δεν καταφέρνουν να αμφισβητήσουν τα δομικά χαρακτηριστικά της.

■ Ο Βασίλης Δρουκόπουλος (Ε.Κ. Πανεπιστήμιο Αθηνών) που σχολίασε την εισήγηση επικεντρώθηκε σε τρία ζητήματα:

- Αμφισβήτησε τις απόψεις που μιλούν για αμοιβαία ανεξαρτησία των δύο πόλων κατά τη διάρκεια της συγκρότησής τους, δηλαδή πριν από τη συνάντησή τους με απώτερο αποτέλεσμα τη διαμόρφωση ενός νέου τρόπου παραγωγής.
- Σχολίασε την προϋπόθεση για τον χαρακτηρισμό ενός ιδιοκτήτη μέσων παραγωγής ως «καπιταλιστή», με ειδική μνεία στο κριτήριο της απειμπλοκής του από την «πραγματική εργασία».
- Εδωσε έμφαση στην επισήμανση του Μαρξ ότι η Αγγλία αποτελεί το κλασικό παράδειγμα της πρωταρχικής συσσώρευσης και ότι αυτό δεν θα πρέπει να εκληφθεί ως το μονοπάτι που κάθε χώρα θα πρέπει να ακολουθήσει.

Οι περισσότεροι μαρξιστές συγγραφείς στα έργα τους αγνοούν τον δομικό ρόλο του χρήματος, την ανάλυση για τη χρηματοπιστωτική ύπαρξη του κεφαλαίου, αλλά και τον δομικό ρόλο του κεφαλαιακού ανταγωνισμού για τη συγκρότηση των ατομικών κεφαλαίων σε συνολικό κοινωνικό κεφάλαιο

